

LIETUVIAI IR POLITIKA VAKARŲ PENSILVANIJOJE

ROBERT MEDONIS

Spartus Vakarų Pensilvanijos ekonomikos augimas paskutiniajame XIX a. ketvirtyje pritraukė pirmuosius emigrantus iš Lietuvos dar 1871 metais.¹ Tačiau lietuvių emigracijos srautai į Vakarų Pensilvaniją iš pradžių nebuvo dideli ir pradėjo augti tik nuo 1885 metų, atvykstant vis daugiau lietuvių. Anot vertinimų, 1913 m. šiame regione jau buvo 13 000 lietuvių.² Emigraciją iš Lietuvos sustabdė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas, o šis procesas taip ir neatsinaujino, nes 1924 metais buvo įvestos kvotos, itin griežtai ribojančios imigraciją iš Pietų ir Rytų Europos.³ Lietuvių emigracija į Vakarų Pensilvaniją sustiprėjo tik po Antrojo pasaulinio karo, laikinai panaikinus apribojimus, leidžiančius pabėgėliams iš Europos apsigyventi Jungtinėse Amerikos Valstijose. Į Pitsburgą atvyko keli šimtai pabėgėlių iš Perkeltųjų asmenų stovyklų, tačiau dauguma jų skubiai persikėlė į Čikagą ir Klivlandą; tik penkiolika pabėgėlių šeimų įsikūrė Vakarų Pensilvanijoje visam laikui.⁴ Taigi, Vakarų Pensilvanijos lietuvių politinė istorija yra pirmosios lietuvių imigrantų bangos regione būtis ir kovos istorija.

Dauguma į Vakarų Pensilvaniją atvykusių lietuvių buvo iš Dzūkijos. Šiems dzūkams teko patirti milžinišką kultūrinį šoką, nes jie buvo kilę iš tradicinės kaimo bendruomenės, kurioje vyravo glaudūs visos giminės narių ryšiai, tarmiška kalbėsena ir tradicinė kultūra. Be to, Dzūkija, kuri šiuo metu apima pietų Lietuvos, vakarų Baltarusijos ir šiaurės rytų Lenkijos dalis, buvo ir vis dar yra itin miškingas ir, tam tikra prasme, nesukultūrintas regionas.⁵

Pitsburgas, į kokį tuomet atvyko dzūkai, buvo nepaprastai tolimas jų tėvynei pasaulis. Augantis pramoninis miestas su savo purvu ir grūstimis Dzūkiją tepriminė vieninteliu dalyku – nesiliaujančiu lietingu oru. Nedaugelis atvykusių lietuvių turėjo modernios miesto visuomenės nariams būtinų įgūdžių, todėl jie dirbo nekvalifikuotus darbus fabrikuose ir kasyklose. Iki 1950 metų dauguma Vakarų Pensilvanijos lietuvių sunkiai vertėsi gyvendami „nuo algos iki algos“, ir iki 50-ųjų pabaigos tik keletas jų galėjo tęsti mokslus baigus vidurinę mokyklą.⁶

Vakarų Pensilvanijos lietuviai liko savo bendruomenėse iki 1950-ųjų pabaigos ir gyveno su kitais katalikais getuose, išsidėsčiusiuose aštuoniose nacionalinėse parapijose: Žengimo į dangų (*Ascension*) (1906 m.), Šv. Antano, Šv. Kazimiero (1893 m.), Šv. Izidoriaus (1916 m.), Šv. Juozapo, Šv. Luko, Šv. Petro ir Pauliaus (1901) ir Šv. Vincento Pauliečio (1903 m.).⁷ Žengimo į dangų, Šv. Kazimiero ir Šv. Vincento Pauliečio parapijos buvo pačiame Pitsburge, o kitos parapijos buvo įsikūrusios miesteliuose šalia Pitsburgo. Katalikai, tautininkai, socialistai ir komunistai Vakarų Pensilvanijoje įsteigė ir išlaikė dvidešimt keturis Lietuvių namus. Komunistai turėjo du namus Esplene ir šiaurinėje dalyje, tuo tarpu socialistai turėjo namus SoHo rajone. Katalikų tautininkų susirinkimų vietos buvo šiaurinėje dalyje ir Vilmerdinge (*Wilmerding*), o katalikai turėjo namus pietinėje dalyje.⁸

1870-1922 metais lietuvių politinė veikla buvo sutelkta ne ties Respublikonų ar Demokratų partijoms, o ties pastangomis atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Amerikoje gyvenantys lietuviai buvo nepriklausomybės siekimo veiklos lyderiai ir didžioji dalis šiam tikslui skirtos literatūros, diplomatinės veiklos ir finansavimo iki 1900 m. buvo išleista, vykdoma ir surinkta jų dėka.⁹ Vakarų Pensilvanija buvo pirmoji Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo vieta – rezoliuciją patvirtino trisdešimt trys žymūs Lietuvos visuomenės veikėjai, 1917 m. sausio 11 d. susirinkę į konferenciją Pitsburge. Rezoliucija buvo perduota JAV prezidentui ir Europos ambasadoriams Vašingtone.¹⁰

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas lietuviams buvo ne tik teisingas, bet ir pragmatiškas reikalas – daugelis imigrantų ketino gyventi Amerikoje tik tol, kol užsidirbs pakankamai pinigų, kad grįžę į Lietuvą galėtų įsigyti žemės. Stengdamiesi išsilaikyti finansiškai, jie turėjo mažai laiko ar išteklių laisvalaikiui.¹¹ Ir visą savo menką laisvalaikį jie skyrė savo svarbiausiam politiniam tikslui – Lietuvos nepriklausomybės kampanijai.

Tačiau buvo ir tokių Vakarų Pensilvanijos lietuvių, kurie dalyvavo su Lietuvos nacionalinės nepriklausomybės siekiais nesusijusiuose politiniuose judėjimuose. Lietuviai priklausė profesinėms sąjungoms jau iki 1919 metų, tačiau mažai tesidomėjo jomis. Viena iš priežasčių buvo tai, kad Amerikos profesinės sąjungos buvo lietuviams nepažįstamas reiškinys, o kita – Amerikos darbo federacijos (*American Federation of Labor*) vykdoma kampanija riboti imigraciją, prieštaraujanti lietuvių imigrantų nuostatai remti neribotą imigraciją. Be to, socialinė atskirtis tarp amerikiečių ir lietuvių darbininkų dėl kalbos ir kultūros skirtumų menkino profesinių sąjungų patrauklumą dar neįsiliejusiems į svetimą kultūrą imigrantams.¹²

Nepaisant to, lietuviai buvo ryžtingi streikų dalyviai ir jų patirti persekiojimai dėl atkaklumo kovojant kartu su streikuotojais ilgam išliko jų atmintyje. 1919 metų Didžiojo plieno streiko (*Great Steel Strike*) metu Alegeinio (*Allegheny*) apygardos šerifas Viljamas S. Hadokas (*William S. Haddock*) sutiko su keliama reikalavimais sukurti stambias pareigūnų pajėgas streikuotojams kontroliuoti. Šerifas Hadokas subūrė 5000 vyrų, kuriuos atrinko, apmokė ir kuriems atlyginimą mokėjo plieno pramonės įmonės.¹³ Šios pajėgos atakuodavo streikuojančius plieno pramonės darbininkus visur ir visada vos tik pasitaikius progai. Vienas lietuvis, plieno pramonės darbininkas, prisimena, kaip susitiko su kitais streikuojančiais lietuviais piketuoti prie pietinės Pitsburgo dalies 21-ojoje gatvėje esančios smuklės, kur, jų manymu, buvo saugu, nes ši vieta buvo už septynių kvartalų nuo „Jones and Laughlin Steel Company“ įmonės vartų 27-ojoje gatvėje ir už šerifo pareigūnų jurisdikcijos ribų. Nepaisant to, raiti pareigūnai vis tiek užpuolė šiuos lietuvių kilmės plieno pramonės darbininkus prie šios smuklės, juos sumušė ir areštavo.¹⁴ Daugelio kitų 1919 metų plieno streiką pergyvenusių lietuvių darbininkų atmintyje taip pat yra įstrigę kartėlio kupini prisiminimai apie šias pajėgas, kurios juos puldinėjo ir mušė kiekviena pasitaikiusia proga.¹⁵ Lietuviams stipriau įsitvirtinant Vakarų Pensilvanijoje, profesinių sąjungų idealai darėsi jiems vis patrauklesni. 1940-aisiais Vakarų Pensilvanijoje jau buvo įprasta anglies kasyklose dirbančio lietuviu namuose matyti ant sienos kabančius Franklino Ruzvelto (*Franklin Roosevelt*), tuometinio Prezidento ir profesinių sąjungų šalininko, bei Džono Liuso (*John Lewis*), to meto šachtininkų profesinės sąjungos prezidento, portretus.¹⁶

Vakarų Pensilvanijos lietuviai dalyvavo ir kairiųjų pažiūrų politikoje, tačiau tokių dalyvių skaičius niekada nebuvo itin didelis. Priežastys, dėl kurių jie prisijungė prie tokios pakraipos judėjimo, buvo įvairios. Turbūt svarbiausios iš jų buvo skurdas ir kančios, nes kairieji žadėjo geresnį gyvenimą čia ir dabar. Kitos tikėtinos priežastys buvo kultūrinis atstūmimas, ribotas išsilavinimas ir pavydo politika. Kairieji arba laisvamaniai, kaip jie dažnai save vadino, turėjo savo susibūrimų vietas SoHo, šiaurinėje dalyje ir Esplene (*Esplen*), taip pat Pitsburge leido kairiąsias pažiūras atstovaujantį laikraštį „Tiesa“.¹⁸

Kairiųjų pažiūrų lietuviai susitikdavo ir Amerikos socialistų partijos Pitsburgo būstinėje, įsikūrusioje Penktojoje aveniu 233-235, ar kitose socialistų namuose Pitsburgo centre: „Moorhead Hall“, „Labor Temple“ ir „Jewish Labor Lyceum“. ¹⁹ Be to, Socialistų partija Pitsburge buvo išsinuomojusi „Lyceum Theater“ teatrą ir „Kennywood Park“ parką – vietos iškyklų plotą ir pramogų parką didesniems susibūrimams.²⁰ Drauge su kitais Vidurio ir Rytų Europos kairiaisiais, lietuviai surinko ir 18 500 JAV dolerių įsigyti pastatui James ir Foreland gatvėse Pitsburgo šiaurinėje dalyje, kuris tapo Tarptautiniu socialistų licėjumi (*International Socialist Lyceum*).²¹

Pitsburge Socialistų partija į mitingus įtraukdavo nacionalinius pranešėjus, kuriuos rėmė lietuvių kairieji.²² Lietuvių kairieji taip pat dalyvaudavo susibūrimuose, kuriuose pasisakydavo įžymus vietos kairiųjų pažiūrų atstovai, tokie kaip Jokūbas Margolis (Jacob Margolis).²³ Lietuvių kairieji prisijungdavo prie kitų Vakarų Pensilvanijos progresyvių veikėjų ir švenčiant Gegužės 1-ąją – vieną tokių švenčių, kurios metu 1 400 imigrantų žygiavo pagal Rusijos socialistų grupės maršą, vyko Bentlivelyje (*Bentleyville*), mažame angliakasių miestelyje už šešiasdešimties mylių į pietus nuo Pitsburgo.²⁴

Viena iš žymių Vakarų Pensilvanijos kairiųjų pažiūrų lietuvių buvo socialistė dr. Joana Baltrušaitis (*Johanna Baltrušaitis*), turėjusi medicinos kliniką Pitsburgo SoHo rajone. Kitas socialistas buvo Džonas Mažiukna (*John Mažiukna*), kuris turėjo boulingo centrą Pitsburgo šiaurinėje dalyje, o vėliau tapo ten įsikūrusio Lietuvos komunistų klubo (*Lithuanian Communist Club*) pareigūnu.²⁵ Garsiausias vietos socialistas, aktyvus Amerikos lietuvių socialistų asociacijos (*American Lithuanian Socialist Association*) veikėjas, buvo Džozefas Stilsonas (*Joseph Stilson*). Jonas Gasiūnas ir Džonas Ormanas (*John Orman*) buvo Pitsburge žinomiausi lietuviai komunistai. Jie vadovavo Lietuvių darbininkų aljansui (*Lithuanian Workers Alliance*) – Lietuvių komunistų lygos (*Lithuanian Communist League*) giminingai organizacijai. Ormanas taip pat rašė komunistų dienraščiui „Laisvė“.²⁷

Tačiau atrodė, kad kiekvienas iš šių kairiųjų turėjo savo asmeninę kairiųjų pažiūrų interpretaciją. 1918 m. Džozefas Stilsonas Lietuvos socialistų aljanso (*Lithuanian Socialist Alliance*) vardu teigė, kad „Rusija yra laisviausia šalis pasaulyje, todėl Lietuva turėtų likti Rusijos valdžioje“.²⁸ Vėliau jis dirbo teksto rinkėju katalikų laikraštyje „Lietuvių žinios“, kurį nuo 1942 m. iki 1951 m. leido Pitsburgo Šv. Kazimiero bažnyčios kunigas Magnus Kazėnas.²⁹

Dr. Joana Baltrušaitis visoms pas ją atvykstančioms lietuvioms moterims patardavo naudoti kontraceptines priemones.³⁰ 1940-aisiais ji palaikė Sovietų invaziją į Lietuvą.³¹ Džonas Mažiukna taip pat palaikė 1940-ųjų metų invaziją.³² Nepaisant to, kiekvieną sekmadienį jis veždavo savo žmoną į mišias Šv. Kazimiero bažnyčioje ir laukdavo jos automobilyje šalia bažnyčios.³³

Lietuvių komunistų ir socialistų socialinė veikla buvo plati. Jie ne tik lankėsi Pitsburgo socialistų ir komunistų remiamuose mitinguose ir renginiuose, bet ir organizuodavo savo socialinius renginius bei veiklas. Socialistai ir komunistai drauge leisdavo laiką šokiuose, iškylose ir kultūriniuose renginiuose. Kiekviena grupė rengdavo savo susitikimus – nariai atvykdavo, susimokėdavo savo mėnesines gyvybės draudimo įmokas, kartais išklaUSDavo pasisakymų ir pabendraudavo bare. Komunistai rengdavo susitikimus savo klubuose šiaurinėje miesto dalyje ir Esplene, o socialistai rinkdavosi savo namuose – Lietuvių literatūros draugijoje (*Lithuanian Literary Society*), įsikūrusioje SoHo rajone.³⁴

Šios grupės kviesdavosi ir žymius kairiųjų pažiūrų lietuvius pranešėjus, tokius kaip Mykolas Mockus, Džozefas Sakolas (*Joseph Sakol*), Antonis Bimba (*Anthony Bimba*) ir Rojus Mizara (*Roy Mizara*).³⁵ Mykolas Mockus buvo ateistas, jis nuo 1908 iki 1919 m. skaitė prieš krikščionybę nukreiptas paskaitas visose Jungtinėse Amerikos Valstijose.³⁶ Jis buvo nepriklausomas lektorius, nes neatstovavo jokiai partijai ar grupei.³⁷ Džozefas Sakolas buvo komunistas, kuris Ispanijos piliėtiniame kare kovėsi Abraomo Linkolno būryje (*Abraham Lincoln Brigade*). Jo paskaitų temos buvo asmeninė karo patirtis ir marksizmas.³⁸ Antonis Bimba ir Rojus Mizara vadovavo Lietuvių komunistų lygai ir buvo komunistų dienraščio „Laisvė“ bendreredaktoriai. Savoje kalbose Bimba ir Mizara rėmė komunizmą ir rinko lėšas dienraščiui „Laisvė“ leisti.³⁹ Pasiklausti šių pranešėjų, ypač Mockaus, susirinkdavo ne tik jiems prijauciančių kairiųjų minios, bet ir priešiška nusiteikę katalikai bei tautininkai, kurie trukdydavo kalbantiesiems švilpdami, garsiai trypdami ir šūkaudami.⁴⁰

Sovietų invazija į Lietuvą 1940-aisiais sudavė skaudų smūgį Pitsburgo Lietuvių komunistų lygai. Apskaičiuota, kad dėl šios priežasties ji prarado 80 procentų savo narių. Ši invazija lėmė ne tik komunistinio judėjimo nuniokojimą, bet ir visos Pitsburgo lietuvių socialinio gyvenimo scenos pertvarką. Iki 1940-ųjų, socializacija vykdavo tarp socialistų ir komunistų bei tarp tautininkų ir katalikų, tačiau šios dvi didesnės jungtinės grupės niekuomet nesimaišydavo tarpusavyje.⁴¹

Išimtis buvo tik 1932-1940 m. kampanija, kurios metu buvo renkamos lėšos Pitsburgo universiteto Lietuviškajai klasei įrengti. Šios kampanijos vykdomajame komitete buvo visų Vakarų Pensilvanijos politinių frakcijų atstovai, įskaitant kairiuosius, kuriuos atstovavo dr. Joana Baltrušaitis.⁴²

Po Sovietų invazijos 1940-aisiais, dauguma komunistų tapo socialistais, o socialistai pradėjo bendrauti su katalikais ir tautininkais. Tuomet jau visos trys grupės vengdavo komunistų. Vieninteliai sovietų invaziją palaikę socialistai Pitsburge buvo Džonas Mažiukna ir dr. Joana Baltrušaitis. Komunistai mielai bendraudavo su jais, tačiau visi kiti juos atstumdavo.⁴³

Po 1940 metų, iš Komunistų lygos Pitsburge, lyginant su ankstesniais laikais, teliko šešėlis, tačiau, komunistams okupavus Lietuvą, atsirado naują veiklos sritis – komunistų organizuojamos kelionės į okupuotą Lietuvą. Tokios kelionės prasidėjo 1953 metais, galutinai numalšinus kovotojų už nepriklausomybę pasipriešinimą. Dažniausiai vykdavo trisdešimt penkių žmonių grupė, kuriai vadovaudavo rašytojas iš dienraščio „Laisvė“. Tokias komunistų kelionių grupes Sovietų valdžia priimdavo itin svetingai.⁴⁴ Socialistas Džonas Mažiukna vyko į keletą tokių kelionių, iš kurių parsiveždavo knygų ir filmų. Jis rengdavo viešas tų komunistų filmų peržiūras iki pat 1960-ųjų pradžios.⁴⁵

Lietuvių katalikų atsakas kairiųjų veiklai buvo įvairus. Kai kurie reagavo kurdami vietinius „Lietuvos vyčių“ skyrius. „Vyčiai“ yra lietuvių katalikų tautinė organizacija, nepriklausoma nuo bažnyčios hierarchijos, kuri 1913 metais buvo įkurta Masačusetse, siekiant kovoti su kairiųjų pažiūrų propaguotojais, ginti katalikybę ir skatinti lietuvių tautą.⁴⁶ Per penkerius metus nuo „Vyčių“ įkūrimo Vakarų Pensilvanijoje buvo suformuotos aštuonios tarybos. Toliau nurodyti miestai ar rajonai, kuriuose šios tarybos buvo įkurtos ir jų įkūrimo metai: Houmstedas (*Homestead*), 1914; Pitsburgo vakarinė dalis, 1916; Pitsburgo pietinė dalis, 1916; Denora (*Donora*), 1917; Bentlivelis (*Bentleyville*), 1917; Pitsburgas, 1918; Vandergriffas, 1918; Bradok-Dukeinas (*Braddock-Duquesne*), 1918. Didžiosios depresijos metu visos šios tarybos nustojo veikti. 1947 metais buvo suformuota didesnės aprėpties – Pitsburgo metropolinės zonos – taryba, kuri veikia iki šiol.⁴⁷

Vietos kunigas, Šv. Vincento Pauliečio bažnyčios Esplene kun. Džozefas Girdis (*Joseph Girdis*), 1950 m. pabaigoje ėmėsi kitokių metodų kairiųjų jėgų atžvilgiu. Esplene, vos už 2 kvartalus nuo bažnyčios, veikė Lietuvių komunistų klubas; tačiau, pasak kun. Girdžio, 1950-ųjų pabaigoje klubo veikla nyko, ir jis nematė reikalo švaistyti savo laiką, kritikuojuant merdėjančią organizaciją.⁴⁸

Lietuviai pradėjo dalyvauti Demokratų ir Respublikonų partijų veikloje dar iki 1930. Vienas pirmųjų respublikonams priklausiusių garsių lietuvių buvo Čarlzas Pikelis (*Charles Pike*), kuris valdė keletą įmonių: viena iš jų buvo draudimo įmonė pietinėje Pitsburgo dalyje, o kitos veikla buvo pirkti ir parduoti tavernas. Jis buvo lyderis lietuvių respublikonų tarpe ir aktyvią veiklą plėtojo 1939-1954 metais. Pikelio respublikonų grupėje buvo šeši ar panašus skaičius lietuvių, o jo dėdė ir tėvas taip pat buvo respublikonai.⁴⁹ 1948 m. Pikelis nesėkmingai dalyvavo rinkimuose į vyriausiojo civilinių bylų teismo pareigūno (*Prothonotary*) postą.⁵⁰

Gerai žinomas lietuvis demokratas buvo Paulius Dargis (*Paul Dargis*), kuris turėjo Pitsburgo „Caro“, Deivido Lorencos (*David Lawrence*), patronuojamą darbą valdžios sistemoje. 1945-1959 metais Lorencas buvo miesto meras, o 1959-1963 – Pensilvanijos gubernatorius.⁵¹ Lorencas kontroliavo Alegenio (*Allegheny*) apygardos Demokratų partijos veiklą naudodamasis patronažo sistema, pagal kurią parūpindavo valstybės tarnautojų darbus daugeliui partijos darbuotojų ir lojalistų.⁵² Dargis įtikino Lorenčą, kad jis atstovauja Pitsburgo lietuvius ir gali užtikrinti jų balsus, todėl jam buvo atlyginta priimant į darbą teisėsaugos sistemoje.⁵³

Be to, Dargis vedė lietuvių radijo programą ir buvo Amerikos lietuvių aljanso (*Lithuanian Alliance of America*) prezidentas nuo 1955 iki atsistatydinimo 1985 metais. Savo radijo programoje jis transliuodavo Demokratų partijos kandidatų reklamas

ir kvietė lietuvius rinkėjus balsuoti už Deividą Lorenčą ir kitus demokratų. Dargis sugebėjo užverbuoti į šias demokratų grupes dvidešimt keturis lietuvius. Jo politinė karjera tęsėsi nuo 1950-ųjų pradžios iki 1980-ųjų vidurio.[54](#)

Kito lietuvių patirtis Demokratų partijos atžvilgiu buvo kitokia. 1960 m. žiemą R. Medonis vyresnysis nusprendė įsitraukti į politiką. Jis buvo praktikuojantis teisininkas, kuris mažai težinojo apie rinkimus, tačiau norėjo pradėti veikti vietos lygmenyje. Vienintelis dalykas, kurį jis tuomet žinojo apie Pitsburgo politiką, buvo tai, kad miesto meras yra Demokratų partijos narys Lorenčas. Medonis nusprendė kandidatuoti į komiteto nario postą (*committeeman*), kuris buvo pats žemiausias iš visų galimų politinių postų. Jis gavo prašymą dalyvauti rinkimuose ir, surinkęs reikalaujamus penkiolika parašų, jį pateikė.

Tačiau, prieš pateikdamas prašymą, jis neatsiklausė Lorenco, ar gali tai daryti. Už savo iniciatyvą jis susilaukė Demokratų partijos funkcionierių puldinėjimų ir perspėjimų nekandidatuoti. Šie partijos darbuotojai sugebėjo netgi pakeisti gatvės, kurioje Medonis gyveno, eismą iš dvipusio į vienpusį, o po to nuvilko visus neteisingai pastatytus automobilius, aiškindami kaimynams, kad už tai atsakingas Medonis.

Pirminiai rinkimai Pensilvanijoje vyko gegužės mėnesį; Medonis surinko penkis balsus. Praėjus keliems mėnesiams draugas ir miesto administracijos darbuotojas Bangy Ambrose atvyko pas Medonį į „City-County“ pastatą Pitsburge ir pasakė, kad turi jam žinutę nuo Lorenco. Anot Lorenco, kodėl gi Medoniui netapus respublikonu, nes Demokratų partijoje vietos jam nėra.[55](#) Tą dieną Respublikonų partija įgijo naują narį, o Demokratų partija narį prarado.

Per savo 130-ies metų istoriją Vakarų Pensilvanijoje lietuviai nuo Dzūkijos nuėjo ilgą kelią. Jie surengė dvejus rinkimus Lietuvos nepriklausomybei atkurti ir kovojo stengdamiesi įsitvirtinti Pensilvanijoje. Jų politinė patirtis Vakarų Pensilvanijoje buvo ilga ir įvairi, ir ji tebesitęsia iki šių dienų.